

Dijkhof, E. C., Kruisheer, J. G., *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299, V, 1291 tot 1299* (Rijks geschiedkundige publicatiën; Den Haag/Assen: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis/Van Gorcum, 2005, xx + 1151 blz., €135,-, ISBN 90 232 4208 4); Burgers, J. W. J., e. a., ed., *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299. Index van namen en cumulatieve lijst van verkort aangehaalde werken* (Rijks geschiedkundige publicatiën; Den Haag/Assen: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis/Van Gorcum, 2005, xiii + 472 blz., €39,50, ISBN 90 232 4209 2).

Met deze twee banden wordt de editie van de oorkonden van Holland en Zeeland tot 1299 na zovele jaren van volgehouden inspanningen op schitterende wijze afgesloten. Het mag überhaupt een mirakel heten dat een publicatie met dergelijke erudiete diepgang nog het licht kan zien in de eenentwintigste eeuw. Het zal ook wel een van de laatste grootse ondernemingen geweest zijn, in de lijn van de prestigieuze collecties van de negentiende eeuw, die nog in gedrukte vorm het licht zagen. Voortaan worden de deuren wijd geopend voor snellere en efficiëntere digitale ontsluitingen, waarvan we hopen dat ze niets zullen inleveren aan accuratesse en informatierijkdom.

Het eerste deel van de statige reeks van vijf forse boekbanden verscheen in 1970, en was het werk van Anton C. F. Koch, alumnus van François-Louis Ganshof en de Gentse mediëvistenschool. Hij zette van meet af de toon, met een erudiet doch in toom gehouden kritisch apparaat en doorgedreven heuristiek. Met nuchter realisme stelde Koch, in tegenstelling tot Otto Oppermann, onzaliger gedachtenis, de authenticiteit van een oorkonde slechts in vraag, indien een motief voor vervalsing voorhanden was. Meteen na de publicatie in 1970 gaf Koch de fakkel door aan Jaap G. Kruisheer, die de traditie van Jan F. Niermeyer en de Amsterdamse school binnenbracht. Kruisheer was begonnen als medewerker van Koch, maar had in 1971 een baanbrekende studie over de kanselarij van de graven van Holland gepubliceerd. Door de systematische analyse van de kanselarijgebruiken, van de spelregels van datering en bezegeling, en van de diplomatische en paleografische kenmerken van de grafelijke oorkonden van de dertiende eeuw, kon Kruisheer, in de banden II tot IV van het Oorkondenboek die hij bezorgde tussen 1986 en 1997, met een aan perfectie grenzende trefzekerheid voor elke uitgegeven oorkonde de authenticiteit en de situering in tijd en ruimte bepalen. Eef Dijkhof nam, na het 'emeritaat' van Kruisheer, die echter met waakzame raad en daad aanwezig bleef, de taak over voor het laatste deel, dat uitkwam in 2005. Ook Dijkhof was uitmuntend gewapend voor de taak, nadat hij in 2003 een voortreffelijk diplomatisch werkstuk bezorgde over 'Het oorkondewezen van enige kloosters en steden in Holland en Zeeland, 1200-1325'.

Deel V vertoont bijgevolg dezelfde meerwaarde als de delen door Kruisheer bezorgd. Ook Dijkhof kan terugvallen (bijvoorbeeld op pagina 234) op eigen grondig diplomatisch onderzoek om scriptio en dictaat in een concreet schrijfcentrum en dictaatgroep te situeren. De gebruiksvriendelijkheid wordt verhoogd door inhoudelijke verwijzingen naar andere documenten. Een

heruitgave van reeds vroeger gedrukte teksten was zinvol, doordat tal van paleografische corrigenda worden aangeboden, zelfs bij de perfect gewaande uitgaven van Maurits Gysseling. Verder niets dan lof voor de sobere kopregesten en de verbluffend nauwkeurige notities over datering, jaartijl en context.

Mijn enige bedenkingen bij dit nagenoeg perfect model van teksteditie liggen op het vlak van de discussie over het nut van bepaalde editiecriteria, die uiteraard in elk land met begrijpelijke trots als heilig worden beschouwd. Het cruciale verschil tussen de Nederlandse en de Belgische tradities is dat de eerste de vormeigenschappen van het middeleeuwse origineel quasi krampachtig conserveren, terwijl de Belgische Koninklijke Commissie voor Geschiedenis forse toegevingen doet om het comfort van de gebruiker te verhogen, door splitsing van toevallig aan elkaar geschreven woorden, door in de middeleeuwen ongebruikelijke afkappingstekens toe te laten, door accenten in te voeren die er niet stonden, en door initialen van voornamen op te lossen tussen rechte haakjes. De meest ingrijpende tolerantie betreft het aanpassen van de letters u en v, i en j, aan de actuele situatie, dus u en i voor een klinker en v en j voor een medeklinker, met als motief dat het middeleeuws systeem terzake geen 'systeem' was, niet meer dan een vaak willekeurig door elkaar haspelen van twee paleografische vormen, net zoals scribenten het ook deden met de diverse vormen van de letters s (lang en rond) en r, in functie van de paleografische context. Het Nederlandse gebruik is in die zin inconsequent dat men enkel voor u en v, en niet voor s en r respect opbrengt. Geheel rechtlijnig is de toepassing, ook in dit Oorkondenboek, overigens niet. Op pagina 273 (r. 22) wordt aan 'cheuauchié' een accent gegund, maar wordt de 'u' geen 'v', en op r. 21 wordt 'daleir' niet getranscribeerd als 'd'aleir', twee ingrepen die net als het accent een vlotte lectuur zouden bevorderen. Trouwens consequentie is zelfs hier niet van deze aarde: op pagina 91, r. 7, kreeg 'cheuauchie' geen accent, 'obligié' (r. 16) daarentegen wel. Ook een splitsing en aanpassing van 'iauoit' naar 'i avoit' en 'imetriens' naar 'i metriens' (91, r. 25) zou de leesbaarheid helpen. Het respect gaat, gelukkig, niet zo ver dat afkortingen niet zouden worden opgelost: op p. 90, r. 32, wordt 'nre' terecht gelezen als 'nostre', maar op r. 35 dient 'gnations' niet 'gnerations' maar 'generations' gelezen. Op pagina 179, r. 25 zou ik 'contans' niet oplossen als 'conterans', maar 'contraies', dat hier inhoudelijk past. In middeleeuwse teksten zijn 'u' en 'n' vaak nauwelijks te onderscheiden, en moet dan maar de logica van de betekenis prevaleren: op pagina 204, r. 27, zou ik 'escrins' dan ook lezen als 'escruius', dicht bij het 'normale' 'escris'.

Ik verheug me zeer over het gelijktijdig verschijnen van de index op de vijf delen, een wel heel ongewone prestatie. Ik vind het wel jammer dat voor vreemde plaatsnamen het land niet wordt vermeld, en enkel het 'département' of 'county'. 'Grembergen' op pagina 136 is ongetwijfeld slechts een variant van 'Grimbergen'. Voor Belgische toponiemen wordt soms de provincie vermeld, soms niet (bijvoorbeeld Evergem op 96). Boudelo (48) is geen gemeente.

Laten we echter zonder meer de opeenvolgende samenstellers van het 'magnum opus' voor het middeleeuwse Holland en Zeeland hartelijk

gelukwensen met dit verheugend slotakkoord.

Walter Prevenier

Blondé, B., Munck, B. de, Vermeulen, F., *Doodgewoon. Mensen en hun dagelijks leven in de geschiedenis. Liber amicorum Alfons K. L. Thijs* (Themanummer Bijdragen tot de geschiedenis, LXXXVII (2004) i-ii; Antwerpen: Universiteit Antwerpen, Centrum voor stadsgeschiedenis, 2004, 372 blz.).

Feestbundels voor gevierde historici zijn een genre op zich. Een zinvolle bespreking van een liber amicorum is niet de eenvoudigste opdracht, wegens het vaak heterogene karakter van de bijdragen, die op zijn minst verondersteld worden enige affiniteit te hebben met de specialisaties van de gevierde. De artikels in deze bundel vertonen weliswaar nog een vrij grote eenheid. Verschenen als een speciaal dubbelnummer van het Antwerpse tijdschrift *Bijdragen tot de Geschiedenis* biedt deze bundel zowel interessante bijdragen die het resultaat zijn van belangrijk onderzoek — toch wel een ruime meerderheid van deze verzameling artikels — als enkele meer beschrijvende artikelen, waarbij de auteurs zich niet altijd de moeite hebben getroost hun bevindingen in de historiografische debatten te situeren. Maar misschien is dat een te hard oordeel en vinden specialisten ter zake in deze bijdragen wel waardevolle informatie terug... Ik zal me in deze bespreking beperken tot enkele van de meest interessante artikelen, waarbij niet gesuggereerd wordt dat degene die ik niet bespreek minderwaardig zouden zijn. Ik laat me immers ook leiden door mijn persoonlijke subjectieve interesse (die zeker en vast aansluit bij een *History from Below*-perspectief die in delen van dit *Festschrift* wordt gehanteerd).

Deze feestbundel is opgesplitst in drie delen, respectievelijk over ‘het werk van heel gewone mensen’, ‘het leven van heel gewone mensen’ en ‘werken over heel gewone mensen’. Het eerste deel omvat voornamelijk bijdragen over de wereld van ambachtslieden en handelaars. Het tweede deel is iets heterogener en is onder meer gewijd aan devotieprenten (de grote passie van Alfons Thijs), zestiende- en zeventiende-eeuwse netwerken tussen de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden en de negentiende-eeuwse Antwerpse woning-schaarste. Het derde deel groepeerd drie artikelen over volkskunde. Toch vertoont *Doodgewoon* een zekere thematische eenheid. Thijs was dan ook een rasechte sociaalhistoricus, voor wie thema’s als economische verhoudingen of religieuze denk- en gedragingspatronen allereerst voorwaarden moesten zijn voor een soort *Alltagsgeschichte*. Dat Thijs met zijn benadering school heeft gemaakt, in Antwerpen maar ook daarbuiten, mag duidelijk zijn. Zo laat de Antwerpse historicus Bruno Blondé zich op een interessante wijze in met de problematiek van de sociale ongelijkheid en de kwantitatieve methodes om deze er mee te analyseren. Ondanks het weinig modieuze karakter van dit begrip in tijden van postmoderne discursieve omwentelingen, breekt hij er een lans voor om opnieuw ‘sociale stratificaties’ te gaan onderzoeken, en dit te koppelen aan het intussen klassieke levensstandaard-debat. Blondé ziet sociale ongelijkheid als een dynamisch en complex gegeven dat op verschillende niveaus bestudeerd moet worden, ook binnen de institutionele structuren en de